

A 250 éve született Kresznerics Ferenc emlékezete

A magyar kultúra és tudomány más nagyjaihoz hasonlóan Kresznerics Ferenc is egy olyan helyen született, ahol nem ragyogott különösebben erős fényvel a szellem napvilága.

A vas megyei (őrségi) Iváncon 1766-ban, február 24-én látta meg a napvilágot. Édesapja, Kresznerics Ádám a község iskolamestere volt és egy személyben a falu jegyzője is. Az apa korán felismerte gyermeke kiváló képességeit. Kezdetben bizonyára ő maga tanította fiát, majd felismerve benne a tudásszomjat és tehetséget, 11 éves korában, 1777-ben Ferencet a szombathelyi iskolába íratta be. Ennek az iskolának csak alsó fokozatú osztályai voltak és ezért került Sopronba, hogy elvégezze a középiskola osztályait. 1783–1785 között a soproni jezsuita nagygymnáziumba járt, majd 1785–1790 között már a pozsonyi királyi filozófiai akadémián tanult, mindvégig kiváló eredménnyel.

Már a pozsonyi éve alatt megmutakozott a matematika iránti és a természettudományi érdeklődése. Kítűnt hatalmas nyelvtudásával, mert németül gyorsan megtanult, de egész korán elmélyedt a görög és a francia nyelvtudományban is. Komolyan foglalkozott a keleti nyelvekkel, tanult héberül, a perzsa és a török nyelvet is ismerte.

Kresznerics már pozsonyi éveiben is foglalkozott a nyelvészettel. Bárhol is járt, gyűjtötte a régies, népies kifejezéseket és szólásokat, közmondásokat. Sokan nyelvészként tisztelték, pedig nem tartotta magát annak, bár 24 évesen írt egy nyelvészeti dolgozatot.

Kresznerics 18 éves korában döntött úgy, hogy a papi hivatást választja. 1790. augusztus 24-én szentelték pappá. Ezután a püspöke előbb Nádasra, majd a Zala megyei Salomvárra, utóbb Zalaegerszegre helyezte. Közben szülőfalujában, Iváncon is eltöltött egy évet. Ekkor ismerkedett meg Sigray Józseffel, a falu grófjával, a Martinovics-perben elítélt és 1795-ben a Vérmezőn kivégzett Sigray Jakab testvérével. A grófra jellemző volt, hogy népét, nemzetét és faluját híven szerette és baráti szálak fűzték őket egymáshoz, Kresznerics így vallott róla: „*A barátságban álhatatos és hűséges volt.*” Mindketten mély érzést tápláltak egymás irányában és sok közös vonás jellemezte őket. Kresznerics egy későbbi vallomásában így írt ivánci szolgálatáról: „*Sokat kaptam Édesapámtól, de kegyelettel emlékezem az ivánci templomban eltöltött rövid időmre és annak mély hatására, mert ott kaptam meg a papi hivatásom és kutató munkám további távlatait.*”

A fiatal pap háromévi mozdalmas szolgálat után kapott felkérést Szily János püspöktől arra, hogy elfogadja a Szombathelyi Királyi Líceum Matematikai Tanszékének vezetését.

A líceum első tanárait a legjobb paptanárok közül választották ki, így került ide Kresznerics is.

Az első tanévtől kezdve matematikát, geometriát, polgári építéstudományt és dinamikát tanított. A követelményeknek megfelelően bölcsészettől doktori címet szerzett 1794-ben.

Még ennek tudatában is meglepő, hogy mi mindent oktatott: „betűszámvetést”, „méréstudományt”, „vízi építést”, „erőmivi tudományt” és „légmérést”.

Közben állandóan gyarapította az iskola új szertárát is. Elkészítette a szombathelyi múzeum régiségeinek teljes leltárát. Mindemellett rendezte a saját hatalmas éremgyűjteményét és hangsúlyt helyezett tanulmányok írására is.

Kresznerics az idők folyamán a líceum tanárainak egyik legkarakterisztikusabb egyéniségévé vált. Működése alatt tekintélyes mennyiségű építészeti, geometrikai és mechanikai szakkönyvet gyűjtött össze, magyarországi és külföldi kiadványokat egyaránt.

Közben folytatta a régi pénzek gyűjtését, a leltárban foglaltak szerint élete végéig összesen 7628 darab érmét gyűjtött össze.

Később egészségi állapotára hivatkozva megszakitotta tanári működését. Elfogadta Somogyi János ajánlatát, és elszegődött annak fia mellé nevelőnek Bécsbe. Az itt eltöltött két évet nemcsak tanításra, de tanulásra is felhasználta. Mindennapi

Kresznerics Ferenc szobra

kapcsolata volt a bécsi egyetem tanáraival, akik révén különösen a fizika tudományában mélyült el. Itt találkozott személyesen Révai Miklóssal és Virág Benedekkel.

1806 őszén tért vissza Szombathelyre, ahol újból elfoglalta liceumi katedróját.

Újító törekvései két év elteltével sem hagytak alább – pedagógiai reformtervet dolgozott ki a tanterv korszerűsítésére.

A munkát, a tanítást a háborús készülődések szakítják meg. Ausztria és Franciaország újból háborúban állnak egymással és Napoleon hadai veszedelmesen közelednek Magyarország felé. A háborús hangulat azonban új ismeretséget hoz számára. Ugyanis Körmenden állomásozik Csehy József huszárkapitány, aki mély kapcsolatot ápolt Kresznericessel. Csehy barátságot ápolt Kazinczy Ferencsel is és ő is nagy érdeklődést tanúsított Kresznerics felé. 1806. december 15-én írja Kazinczynak „*Újra felkerestem Szombathelyen Kresznericset és hasznos nehéz munkára teremt, hazafit tanultam becsülni benne és egy új Kresznerics állt előttem.*”

A következő levélben, 1807. január 19-én Kazinczy ismételt érdeklődésére Csehy válaszolt:

„*Kresznerics felől még azt írhatom, hogy világi pap, közel jár a negyvenhez, magas barna ember. A régiségekben igen jártas, amit munkája is bizonyít, társalgása pedig még inkább kedvező. Különösen szeretem pedig benne mathematicus géniét....*”

1809-ben újra kitör a háború. Ferenc király nyilatkozta, hogy a béke tovább nem tartható és Kresznerics megírja hazafias versét *A haldokló Napoleon* címmel.

A győri csata után Napoleon hadai megszállták Szombathelyt. A megszállás száztíz napig tartott.

A francia megszállás után a tanítás újra megindult. Kresznerics magyar előzmények nélkül állt neki egy szótár készítésének. A szótárhoz szervesen csatlakozik, hogy 1808-ban elkészült, de kéziratban maradt egy több mint tízezer közmondásgyűjtemény.

A szótár anyagában hasonlóan kiterjesztette a gyűjtést a régi forrásokra és mindig jelezte a lelőhelyet.

1806-tól és 1808-ig Széchenyi István is az intézet növendéke volt és Kresznerics tanítványa. 1807-ben Széchenyi Ferenc apa megküldi neki öt példányban a Nemzeti Könyvtár katalógusát és egyben felkéri, hogy fiait, Istvánt és Pált vizsgáztassa le és ennek szívesen eleget is tett. A vizsga után levélben számolt be az eredményről és örömről.

Egyre inkább sokasodtak a súrlódások Kresznerics körül. A főigazgató levélben értesítette a helytartótanácsot és Somogyi püspököt, hogy teremtsen rendet Kresznerics körül.

Ő inkább elhagyta kedves katedróját. 1812 tavaszáig volt a liceum nagytekintélyű tanára.

Kresznerics életének utolsó két évtizedét Ságon töltötte lelkipásztori szolgálatban. 1812 áprilisában foglalja el állását. A plébániát Somogyi Krisztina grófnőtől kérelmezte, aki akkoriban a kegyúri jogot gyakorolta.

Az iskola nyűgétől megszabadult, de mind távolabb került az irodalmi és tudományos élettől. Ebben az időszakban jelent meg a közmondások gyűjteménye. A közmondások gyűjtéséhez szorosan kapcsolódik a szólások gyűjtésében végzett feltáró munkája is.

Közben nagy szótárán is dolgozott, melynek rendszerezését még 1808-ban Szombathelyen elkezdte, de csak két évtized múlva, 1828-ban fejezte be. A kiadás reménye nélkül cédulázott, jegyzeteket készített és egyúttal szerkesztette a nyelvészeti könyvét. Csupán a barátok és az ismerősök segítségével bírhattott.

1816-ban Pestre került Kresznerics kézírata és elsőként a *Tudományos Gyűjtemény*ben kezdték közzélni. És ebben nagy támogatója volt Vörösmathy Mihály, aki élénk figyelemmel kísérte a munkáját. Segítette szótára megjelenítésében, ugyanis előfizetőket keresett és gyűjtöttek a barátok és az ismerősök is.

1831 decemberében Kresznerics örömmel vette kezébe szótárának első kötetét, a második rész februári megjelenését azonban már nem érthette meg: 1832. január 18-án meghalt, a kötet nyomtatása alatt érte a halál. Leginkább tanítványai siratták, hiszen tudós volt, ember és példakép, és az maradt mindmáig.

Munkásságának elismeréseként Kresznerics Ferencet az alsó papság közül elsőként a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagjává választották 1831. február 15-én

Kresznerics Ferenc kétségtelenül az első tudományos igényű magyar szótár megalkotója volt. Élete fő művének tekintette ezt a szótárt maga is, miközben már dolgozott a matematikai műszótár forrásainak az összeállításán, írogatott a *Magyar Hírmondó*ba és a volt pozsonyi évfolyamtársának, Kulcsár

Istvánnak a *Hazai és Külföldi Tudósítások* című lapjában is publikált. Írásainak többsége – akár a *Tudományos Gyűjteményben* megjelent cikkei – név nélkül látott napvilágot.

Kresznerics egész életművére rányomja bélyegét a múlt szeretete. A halála után megjelent írásokból kitűnik, hogy milyen hamar elfelejtették tudományos munkásságát. Halála után 30 évvel már nem emlékeztek munkásságára: „Amíg élt, szerénysége miatt nem vettek róla tudomást, amikor meghalt, még jobban elfelejtették. S ma beszélnek olyanokról, akik ott arattak, ahol Kresznerics a töretlen ugart kemény munkával felszántotta.”

De hogyan nyilatkoztak róla a barátai és diákjai?

Életének első méltatója, Szilasy János, a volt tanítvány írt róla: „Él Kresznerics is, míg a magyarnak nyelve van, mégpedig nemzeti nyelve és Kresznerics által gyarapított magyar nyelv legyen.” Valamivel később Szilasy így nyilatkozott „A magyar nyelv fontossága, melyre ő a legnagyobb gondot fordította, úgy nekünk is illő nagyobb önáldozattal és szorgalommal kell azt megőrizni.”

Zádor György barátja és mecénása javaslatára a Magyar Tudós Társaság 1833 novemberében szorgalmazta, hogy „a Magyar Szótár legyen az eddigi magyar szókönyvek között a legbővebb és gondos ízléssel kell azt használni”.

Gáldi László írta: „Kresznerics forrásanyagában felhasználja a kora különböző nyelvi rétegeinek anyagát is, mert merít a korabeli társalgási nyelvből és a nyelvjárásokból és elsősorban is a Vas és Zala megyei nyelvből és szótározza azt, majd józan mérlegeléssel, mely szótárához szervesen csatlakozott, mert az egyes szavak után közölte a hozzájuk fűzhető ritka szólásokat és közmondásokat. [...] Kresznerics szeme előtt nemcsak a kora nyelvhasználatát megőrkítő, hanem bizonyos értelemben történeti szótár lebegett. Régi vitésze, régi szabadsága, régi hazája és törvénye, régi ősei, régi szokásai és a régi szavai.”

Horváth Ferenc diplomamunkaként Kresznerics Ferenc életrajzát 1943-ban írta meg. Végezetül ebből idézünk:

„Kresznerics életében döntő fontosságú tény volt, hogy nyugat-magyarországi származása miatt ismerete a vasi táj jellegzetességét, megszerette az itt élő embereket és egyúttal felismerte történetének gazdagságát úgy nyelvi szinten vagy akár földrajzának gazdag világát.

Életének része volt a francia–osztrák napoleoni háború, és a megírt humoros versek, többek között a francia eszmék elutasítása miatt... Aztán a francia forradalmi eszmék nyílt hirdetése miatt az aulikus érzelmű püspökség megszakította ezt a rendkívüli értékes tanári pályát és Kocs–Boba plébániájára: Alsó-ágra helyezte.

Naplója szerint keserűségében itt adta magát annak a nagy műnek létrehozására, amely számára az első papság tagjai közül meghozta az akadémiai tagságot, amelyet, mint az első magyar nyelvtörténeti szótár megalkotója érdemelt ki.

Tulajdonképpen a betegségekkel küzdő plébános másik arcáról alig tudunk valamit.

Ez az arc maga is kétszínű: a pedagógusé és nagy közéletet élő társadalompolitikusé.

Én most a legutóbbi arcát naplójának néhány példájával szeretném megvilágítani, amelyen keresztül egy olyan papot ismerhettünk meg, aki a néppel együtt élve a nép szolgálatát vállalta, a száműzetés keserű kenyerét.

Naplójának sok részlete összefügg azzal a módszerrel, amelyet nyelvészeti gyűjtő munkássága során az egyszerű jobbágy nép világában szólások és mondások és rigmusok feljegyzésével alkalmazott.

Naplójából az is kitűnik, hogy Kresznerics a népe javáért és a köznép javáért élő embert idézi emlékezetünkbe.”

Gyarmati Tiborné

Kresznerics Ferenc ivánci emléktáblája

Felhasznált irodalom. *Dobri Mária:* „Csak a láng terjesztheti a lángot.” Kresznerics Ferenc. 1766–1832. Vasi Szemle 1993. 4. 511–538.; *Gáldi László:* A magyar szótárirodalom a felvilágosodás korában és a reformkorban. Bp., 1957. 379–411.; *Horváth Ferenc:* Kresznerics Ferenc. Szombathely, 1943; *Szilasy János:* Kresznerics Ferenc élete. Tudományos gyűjtemény 1832.